

בקייאקים לעורף האויב

בדצמבר 1942 הוציא אל הפועל כוח קומנדו בריטי את מבצע פרנקטון - אחד המבצעים הנועזים ביותר במלחמת העולם השנייה: הטבעת אוניות אויב בנמל בורדו בצרפת. כמעט כל הכוח התוקף הושמד. האם התוצאות הצדיקו את המחיר?

האסלר (מימין), שהיה קייאקיסט נלהב עוד לפני המלחמה, הציע להשתמש בקייאקים גם כדי לפרוץ דרך לסירות נפץ אל גמלי אויב

ב-7 בדצמבר 1942 יצאה קבוצת קייאקים זוגיים מצוללת בריטית וחתרה במשך חמישה לילות במעלה נהר הגירונד בצרפת, עד שהגיעה לנמל בורדו והצמידה מוקשי עלוקה לשש אוניות סוחר גרמניות כדי לפגוע בהספקת חומרי גלם (בעיקר גומי) מהמזרח הרחוק לתעשיית הנשק הגרמנית. את הפעולה ביצעה יחידת הנחתים המלכותיים (RMBPD Royal Marines Boom Patrol Detachment). זו הוקמה בתגובה להתקפה של השייטת האיטלקית העשירית בנמל אלכסנדריה ב-19 בדצמבר 1941. צ'רצ'יל זעם על התעוזה ועל היכולת שהפגינו האיטלקים ודרש יחידה בריטית דומה אך בעלת יכולות טובות יותר.

בתחילת 1942 הקימו הבריטים שתי יחידות ימיות מיוחדות נוספות: ה-SBS (Special Boat Section) בפיקודו של קפטן רוג'ר קורטני וה-COPP (Combined Operations Pilotage Parties) בפיקודו של לוטננט-קומנדר נייג'ל וילמוט-קלוגסטון, אך לאלה היו משימות אחרות.

בעקבות דרישת צ'רצ'יל נזכר קצין בוועדת התכנון של מפקדת המבצעים המשולבים (COHQ) כי לקצין נחתים בשם מייג'ר הרברט האסלר היה בזמנו רעיון לא שגרתית לתקוף אוניות אויב בנמליהן באמצעות קייאקים. האסלר התבקש לספק תוכנית כתובה ליחידה חדשה שתתמחה בלוחמה באמצעות סירות קטנות. האסלר עשה כן, וביוני 1942 החלה היחידה להתאמן.¹

תמונת המלחמה באמצע 1942 הייתה קשה מאוד מבחינת בריטניה. גרמניה שלטה בכל מערב אירופה, חוץ מאשר בבריטניה. בספרד, שהייתה לכאורה ניטרלית, שלטו הפשיסטים בראשותו של פרנסיסקו פרנקו. הם אהדו את גרמניה הנאצית והיו בעלי ברית סמויים שלהם. דנמרק ונורווגיה היו תחת כיבוש גרמני, פינלנד הייתה בעלת ברית של גרמניה, ואילו שוודיה שמרה על ניטרליות, אך העבירה באופן קבוע עפרות ברזל לגרמניה.

במזרח אירופה היו רומניה והונגריה בעלות בריתה של גרמניה, פולין הייתה כבושה, וכן שלטו הגרמנים על שטחים עצומים ברוסיה - מפאתי לנינגרד בצפון ועד סטלינגרד והקווקז בדרום.

ביום התיכון היה החוף הצרפתי בשליטתה של ממשלת וישי ששיתפה פעולה עם המשטר הנאצי. איטליה הייתה אחת ממדינות הציר. את יוון ואת יוגוסלביה כבשו הגרמנים. מלטה וגיברלטר נותרו בשליטת בריטניה, אך צפון אפריקה ממרוקו ועד גבול מצרים הייתה בשליטת הגרמנים או בשליטתה של ממשלת וישי.

באוקיינוס השקט השתלטה יפן על שטחים נרחבים בסין ובדרום-מזרח אסיה, כולל "יהלומי הכתר": הונג-קונג וסינגפור. ביוני 1942 נכשלו היפנים בניסיונם לכבוש את האי מידווי. במערכה על מידווי הם איבדו ארבע נוסאות מטוסים ובעקבות זאת ויתרו על ניסיונות נוספים להתפשט מזרחה.

באוקיינוס האטלנטי עשו צוללות גרמניות שמות בספינות סוחר של בעלות הברית שהובילו אספקה לבריטניה, אך החלו לספוג אבדות יותר ויותר כבדות מאוניות המלחמה שליוו את השיירות וממטוסי בעלות הברית.

בנובמבר 1942 נחתו כוחות אמריקניים ובריטיים בחופי מרוקו ואלג'יריה (מבצע "לפיד") בסיוע צי גדול. ריכוז הכוח הימי מול צפון אפריקה התאפשר בעקבות דילול הליווי שניתן לשיירות האספקה מארה"ב לבריטניה ולבריה"מ ועל חשבון המאמץ של בעלות הברית

אל"ם (מיל) אריאל קצין מודיעין

להטיל סגר ימי על נמלי הים שבשליטת גרמניה כדי למנוע ממנה לייבא חומרי גלם חיוניים. עם זאת יש לציין שעוד קודם לדילול הכוחות הימיים לא היה הסגר יעיל, ולכן עלתה הדרישה לפגוע בנמלים שבשליטת גרמניה ובמיוחד בנמל בורדו שבצרפת, שהיה הנמל הראשי של פורצי המצור הגרמנים. מעמדו המיוחד של נמל בורדו נבע מכך שהוא היה מוגן מאוד בשל העובדה שהוא נמצא 70 ק"מ מהאוקיינוס האטלנטי, במעלה נהר הגירונד.

כך אושר המבצע

את הדרישה לשתק את נמל בורדו העלה השר הבריטי לכלכלת המלחמה, וראש הממשלה צ'רצ'יל אימץ את הדרישה הזאת, אך הוסיף תנאי: שבפעולה לא ייהרגו אזרחים צרפתים. ההתניה הזאת הועלתה לאחר שבהפצצות אוויר קודמות על דירי צוללות בערי החוף נהרגו אזרחים צרפתים רבים - מה שעורר את מחאתם של דה גול, מפקד צבא צרפת החופשית, ושל אנשי הרזיסטנס - המחתרת הצרפתית שעבדה עם שירותי המודיעין הבריטיים.

המשימה הועברה ל"ועדת החיפוש" של המטכ"ל הבריטי (הגוף שהיה אחראי לאיתור יעדים), וממנו היא הועברה הן לחיל האוויר המלכותי והן לצי המלכותי.² שתי הזרועות האלה סירבו לתכנן פעולה מהסוג הזה: הצי טען שכדי לנטרל את נמל בורדו יש להטיל עליו סגר - משימה שהיא מעל לכוחותיו שכן מרבית כלי השיט שלו מרוכזים מול חופי מרוקו לקראת הפלישה לצפון אפריקה.³ מתכתובת פנימית בתוך הצי עולה כי ראשי הצי פיקפקו ביעילותו של סגר כזה.⁴

חיל האוויר המלכותי היה מאורגן בפיקודים. פיקוד המפציצים (Bomber Command) השיב כי אין לו מפציצים פנויים, שכן משימתו המרכזית היא הפצצת ערי גרמניה. לפיקוד החוף (Coastal Command) היו אומנם מטוסים שסטו במזרח האוקיינוס האטלנטי, אך משימתם המרכזית הייתה לחימה נגד צוללות, וחימושם היה בהתאם: פצצות עומק שלא היו יעילות נגד אוניות.

מהירות כלי השיט של הצי לא הייתה מספקת כדי לשלוח אונייה

את הדרישה לשתק את נמל בורדו העלה השר הבריטי לכלכלת המלחמה, וראש הממשלה צ'רצ'יל אימץ את הדרישה הזאת

בנהר - מה שמנע את האפשרות לתקוף אותו באמצעות טורפדו. יתר על כן, תקיפת בורדו הייתה משימת התאבדות למטוסי הסורדפיש הדור-כנפיים, שכבר ב-1939 נחשבו למיושנים. כדי לשגר את הטורפדו היה על המטוסים האלה לטוס במהירות הנמוכה מ-390 קמ"ש ובגובה של לא יותר מ-50 רגל (כ-15 מטר) - מה שהיה הופך אותם למטרות קלות לסוללות הנ"מ שהקיפו את הנמל.⁶

גם הצי לא יכול היה לבצע את המשימה באמצעות הכלים שעמדו לרשותו ב-1942. משחתת יכולה הייתה להיכנס לנהר, אך גם אילו היה עולה בידה לעבור את סוללות תותחי החוף שלאורך הנהר, היא לא הייתה יכולה להסתובב באזור הנמלים בלי סיוע של שתי גוררות (הנהר צר), וכך היה גורלה נחרץ. צוללת לא הייתה משיגה תוצאה טובה יותר שכן במעלה הנהר הוא הופך רדוד, והצוללת הייתה נאלצת לשוט על פני המים.

סירות מקלעים מהירות היו פתרון אפשרי. ייתכן שבאמצעות ניצול של יתרון ההפתעה הן היו יכולות לחלוף במהירות על פני סוללות החוף ולהגיע לבורדו, אך ספק אם היו מצליחות לחזור לאוקיינוס לאחר שהיו תוקפות את מטרותיהן בנמל. כבר בפשיטה המוצלחת על סנט נזאר במרס 1942 התברר שהסירות האלה פגיעות מאוד (הן היו עשויות עץ), וספק רב אם מתכנני הפעולה היו מצליחים למצוא מפקד שהיה מוכן פעם נוספת להפעילן בקרבת החוף. יתר על כן, ספק רב אם סירות מקלעים היו מצליחות לגרום נזק משמעותי לספינות הסוחר שבנמל. גם האופציה של הפגזה באמצעות תותחי אוניות לא הייתה ריאלית: בורדו הייתה מחוץ לטווח התותחים האלה.

לאחר קבלת סירוב משתי הזרועות, האוויר והים, עמדה המשימה להיות מוקפאת, אלמלא נזכר קצין זוטרי כלשהו כי זמן קצר לפני כן הוקמה יחידה מיוחדת חדשה (RMBPD), ומפקדה מחפש משימה. מפקד היחידה, מייג'ור הרברט האסלר קיבל את תיק המבצע, התלהב מאוד ובתוך יומיים הגיש תוכנית פעולה.

היחידה החדשה, שכאמור נוסדה רשמית באפריל 1942 והחלה להתאמן שלושה חודשים לאחר מכן, ביולי, התמקמה על חוף הים בעיירה בשם סאות'סי (Southsea), היום פרבר של פורטסמות' (Portsmouth). היחידה אמורה הייתה לפתח סירות נפץ ולרכוש יכולות צלילה. האסלר, שהיה קייאקיסט נלהב עוד לפני המלחמה, הציע להשתמש בקייאקים גם כדי לפתוח לסירת הנפץ את הבום (מחסום) של מצופים עבים שנפרס לאורך פתח הנמל) וגם כדי לאסוף את נהג סירת הנפץ לאחר שהוא נעל את ההגאים שלה ושיגר אותה למטרותיה. סירות הנפץ היו בפיתוח, והיחידה החלה בינתיים להתאמן בחתירה בקייאקים, בניווט ובשיפור הכושר הגופני. יש לציין שהמתנדבים ליחידה הגיעו מתוך שורות הנחתים, אך ברובם היו ללא ניסיון ימי כלשהו. הנוטים והימאים המנוסים יותר כבר גויסו ל-SBS ול-CORPS, שכאמור החלו לגייס מתנדבים חודשים ספורים לפני כן.

על פי תוכנית המבצע שהציע האסלר, שלושה קייאקים זוגיים ישגורו מצוללת בקרבת שפך הגירונד, יתקדמו - בסיוע מפרשים - במעלה הנהר, יצמידו מוקשי עלוקה לאוניות בנמל, ולאחר מכן ייסוגו שייטי הקייאקים ברגל לעבר ספרד. ראש המפקדה למבצעים משולבים, לורד לואי מאונטבטן, שידרג את ההצעה וביקש ששישה קייאקים ייצאו לדרך כדי להגדיל את הפגיעה ולאפשר לכוח יתירות מסוימת. מחלקה מהיחידה החדשה עברה לסקוטלנד לאימון מתקדם בחתירה,

מבריטניה לאחר קבלת מידע ממטוס תצפית על אוניית סוחר שמתקרבת, ואילו הצבת אונייה באופן קבע מול השפך לא הייתה אפשרית - גם בגלל הצורך לרכז כוחות לקראת "מבצע לפיד", אך גם מכיוון שזו הייתה הופכת למטרה קלה למפציצים הגרמניים שהוצבו באזור בדיוק לצורך המשימה הזאת.

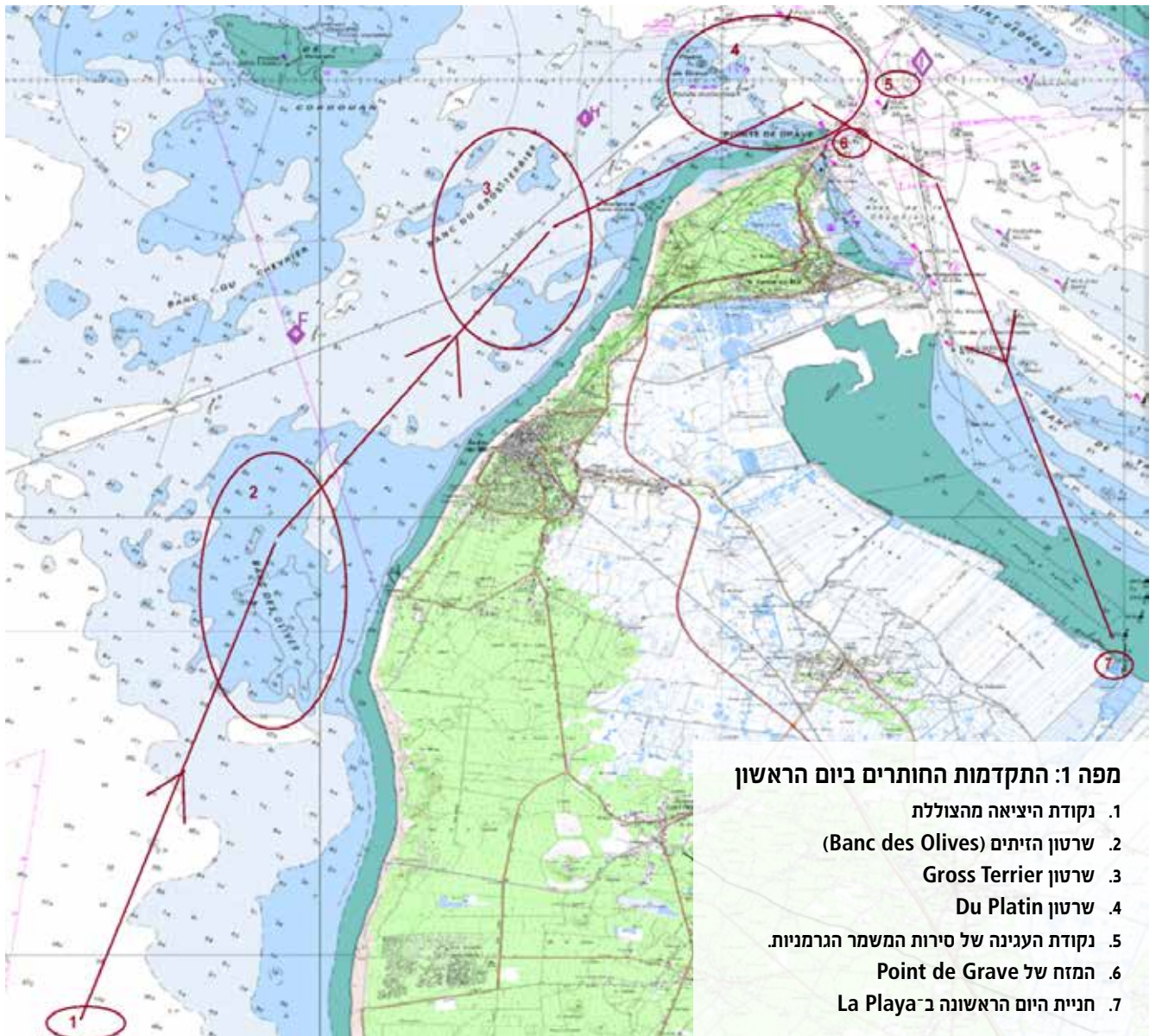
הפתרון הקל היה לנסות לפתור את הבעיה באמצעות זריעת מוקשים ימיים ממטוסים של חיל האוויר המלכותי. וכך אכן היה, אולם המוקשים האלה פונו בכל בוקר על ידי שייטת של שולות מוקשים גרמנית שהוצבה בפתח השפך.⁵

לחיל האוויר הבריטי היו נימוקים רבים מדוע אין הוא יכול להפציץ את נמל בורדו, אך נראה שהמרכזית שבהן הייתה אי-יכולת לבצע את

המשימה בלי לפגוע באזרחים צרפתים. עד נובמבר 1940 היו מפקדי חיל האוויר הבריטי משוכנעים כי הטייסות שלהם מומחיות בהפצצה מדויקת. אך אז הוקמה טייסת ספיטיפירים שמשימתם העיקרית הייתה צילום היעדים לאחר הפצצה. התוצאות כפי שנחשפו בצילומים היו כה מאכזבות, עד כי חיל האוויר הבריטי שינה אסטרטגיה ועבר מהפצצות נקודה להפצצות שטח.

נוסף על המפציצים הכבדים היו לחיל האוויר הבריטי עוד שני דגמים שיכלו, לכאורה, לבצע את המשימה בבורדו: המוסקיטו ומטוס הטורפדו סורדפיש. אולם המוסקיטו שימש בשנים הראשונות לקרבות אוויר ליליים בלבד ורק לקראת סוף 1942 הוסב להיות מפציץ בינוני מדויק - מה שהקנה לו תהילת עולם. אשר לסורדפיש - הוא היה זקוק לקו ישר באורך של שני מיילים ימיים (קרוב ל-4 ק"מ) כדי שהטורפדו יחמש עצמו. אולם נמל בורדו שכן לאחר עיקול גדול

מפה 1: התקדמות החותרים ביום הראשון

1. נקודת היציאה מהצוללת
2. שרטון הזיתים (Banc des Olives)
3. שרטון Gross Terrier
4. שרטון Du Platin
5. נקודת העגינה של סירות המשמר הגרמניות.
6. המזח של Point de Grave
7. חניית היום הראשונה ב-La Playa

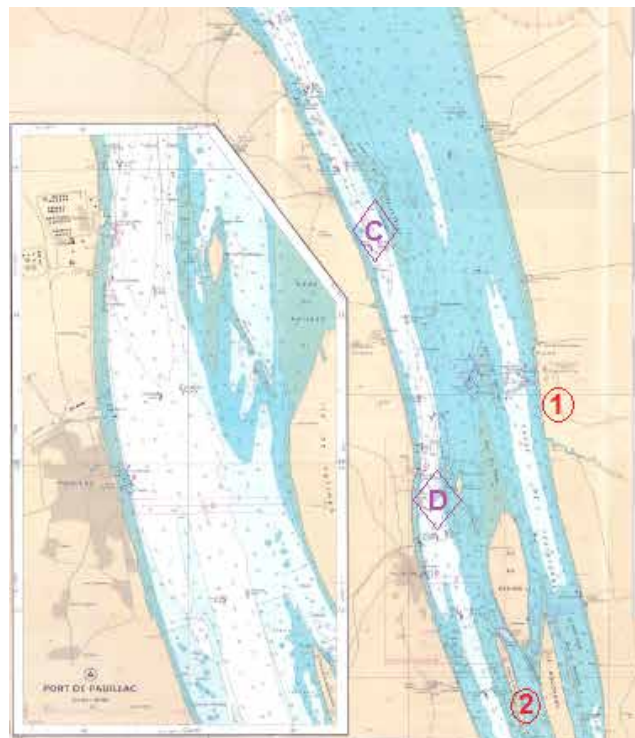
הצליחו לזהות במדויק את המיקום שלהם, צללה הצוללת ונשארה במשך שעות היום מתחת למים. ב-7 בדצמבר עם רדת הלילה הצליחו אנשי הצוות של הצוללת לזהות את מיקומם המדויק בעזרת מגדלור שניצב בסמוך לשפך הנהר. החיילים הוציאו את הקייאקים מתוך הצוללת דרך צוהר טעינת הטורפדו הקדמי. אחד הקייאקים נפגע בעת היציאה, והיה צורך להשאירו בצוללת עם אנשי צוותו. בשעה 20:22 יצאו לדרך חמישה קייאקים ועליהם 10 אנשי צוות (ראו מפה 1). לפנייהם עמדו 90 ק"מ שאותם הם תיכננו לגמוא בארבעה לילות של חתירה.

השעתיים הראשונות עברו ללא אירועים מיוחדים. הים היה שקט וקר, והשמיים היו בהירים. בשעה 23:50 הגיעו החותרים לשרטון (שנקרא שרטון הזיתים) ופגשו בפעם הראשונה בחייהם בתופעה הנקראת Tidal race (בעברית: שיבולת מועדית). מדובר בתופעה שנגרמת כאשר זרם הגאות פוגש מכשול קרקעי - גלוי לעין או סמוי - וכתוצאה מכך

בניווט ובהפעלת מוקשי עלוקה. התרגיל המסכם נקרא "מבצע שמיכה", ובו היו צריכים שישה קייאקים זוגיים לצאת מעיר בשם מרגייט בפתח התמוזה ולחתור - בלי להתגלות - ללב לונדון. התרגיל הסתיים בכישלון מוחלט: כמה מהקייאקים איבדו את דרכם, וכולם התגלו על ידי הסיורים לאורך הנהר. לאחר ששמע על הפיאסקו אמר מאונטבטן להאסלר: "יופי, עכשיו יש לך הרבה טעויות שמהן תוכל ללמוד".

מבצע פרוקטון

בלי לחזור להתאמן - כדי לא להפסיד את לילות החורף הארוכים - הועמסו הצוותים (שישה זוגות ולוחם נוסף לעתודה למקרה הצורך) והציוד (שישה קייאקים) על צוללת והפליגו לעבר שפך הגירונד בחוף האטלנטי של צרפת. הצוללת עזבה את סקוטלנד ב-26 בנובמבר 1942 וב-6 בדצמבר בלילה צפה באזור הגירונד. מאחר שאנשי הצוללת לא

נוצרים גלים ומערבולות. בכל הספרים שנכתבו על המבצע (כמו גם בדו"ח שכתב האסלר לאחר המבצע) מצוין שלהאסלר לא היה מידע מוקדם על המכשול הטבעי הזה ושהוא הופתע מאוד. האסלר היה חותר ומלח מנוסה והכיר את התופעה, אך לאנשיו היה זה המפגש הראשון עימה. את השרטון הראשון - שרטון הזיתים - עברה הקבוצה ללא קושי, שכן הייתה זאת רק תחילת הגאות, והזרם היה חלש יחסית. זמן קצר לאחר מכן הם פגשו Tidal race שני מעל שרטון Gross Terrier. הפעם עוצמת הגאות כבר הייתה חזקה יותר, והחותרים נתקלו בגלים בגובה של כ-120 ס"מ ובזרמים חזקים. קייאק אחד התהפך ולא הופיע בקצה האחר של המים הסוערים. האסלר חיכה זמן קצר, אך הקייאק ושני החיילים לא נראו עוד.

לאחר המלחמה התברר ממסמכים גרמניים ששני החיילים הצליחו לשחות לחוף, אך נתפסו על ידי הגרמנים, נחקרו והוצאו להורג בהתאם ל"פקודת הקומנדו של היטלר" (פקודה שהוציא היטלר ב-18 באוקטובר 1942, ולפיה יש להוציא להורג כל איש קומנדו של האויב, גם אם הוא לובש מדים. מאות אנשי קומנדו שבויים של בעלות הברית הוצאו להורג בהתאם לפקודה הזאת, שהיא אחד מתוך סדרה ארוכה מאוד של פשעי מלחמה שביצע צבא גרמניה במהלך המלחמה. שני

הרמטכ"לים של צבא גרמניה - הוורמאכט - בזמן המלחמה, גנרל אלפרד יודל וגנרל וילהם קייטל, הוצאו להורג בתלייה לאחר המלחמה - בין היתר משום שיישמו את "פקודת הקומנדו" של היטלר).

הכוח המשיך לחתור וזמן קצר לאחר מכן הגיע ל-Tidal race שלישי, זה שמעל שרטון Du Platin. הגאות כבר הייתה בשיאה, והגלים היו באותו השלב בגובה של כ-150 ס"מ. קייאק נוסף התהפך, אך הפעם הוא הופיע מהמים הלבנים כששני השייטים מחזיקים בצידיו. בשל מבנה הקייאק היה זה בלתי אפשרי לרוקנו ממים, ולפיכך הוא ננטש. שני השייטים שאיבדו את הקייאק שלהם המשיכו עם הקבוצה: כל אחד מהם נאחז בקייאק.

כעבור שעת חתירה נוספת הגיע הכוח ל-Tidal race רביעי שנוצר בגלל שרטון שנקרא Point de Grave. הגאות כבר החלה להיחלש, והם הצליחו לחצותו ללא אבדות נוספות. הם התקרבו לחוף ככל שיקלו להסתכן כדי לאפשר לחיילים שבמים לשחות לחוף. אולם לאחר שעה במי האוקיינוס הקפואים נכנעו השניים להיפותרמיה (ירידה בחום הגוף) וטבעו. גופה אחת נסחפה לחוף, ואילו גופתו של הלוחם השני מעולם לא נמצאה.

לאחר מכן הגיעו שלושת הקייאקים הנותרים למזח של Point de Grave. הזרם המשיך לדחוף

מפה 2: ימים שני-רביעי והנסיגה

1. חניית היום השני ב-La Presidente
2. חניית היום השלישי ב-Ile Verte
3. חניית היום הרביעי בקרבת בורדו
4. האזור של נמלי בורדו
5. הנסיגה עם הקייאקים עד אזור Blaye

מהולל שניצח בתחרויות שיט חשובות וגם המציא חידושים בתחום ההיגוי של יאכטות. הוא הלך לעולמו ב-1987 בגיל 73. בן זוגו לקייאק, ויליאם (ביל) ספארקס, הלך לעולמו ב-2002 בגיל 80.

דיון ומסקנות

פרופסור קולין גריי כותב בספרו "מחקר על אסטרטגיה" כי "על כל אלף עמודים שנכתבו בספרות על מבצעים מיוחדים ומתארים את המעשים הנועזים, יש בקושי עמוד אחד הטורח לשאול האם המעשים האלה שינו במשהו את המסלול ואת התוצאה של העימות".⁷ המשפט נכון גם למבצע פרנקטון. כפי שצוין בתחילת המאמר, לזרוע הים ולזרוע האוויר הוצע לתקוף את נמל בורדו, אך שתיהן פסלו את המשימה. זרוע האוויר פסלה אותה כיוון שלא יכלה לעמוד בהנחייתו של צ'רצ'יל שלא לפגוע באזרחים צרפתיים, וזרוע הים - כיוון שגם אם כלי שיט של הצי היה מצליח לעלות במעלה הגירונד ולפגוע בספינות שבנמל, לא היה לו סיכוי לחזור למימי האוקיינוס האטלנטי, שכן סוללות החוף הגרמניות, שהוצבו לאורך הנהר, היו מטביעות אותו. למעשה, מבצע פרנקטון היה נשאר על הנייר בלבד, אלמלא הזדמן האסלר לבניין של מפקדת הכוחות המשולבים וחיפש משימה ליחידתו החדשה.

מהרגע שהעביר האסלר תוכנית ראשונית, נגזר עליה, בדינמיקה של מפקדת הכוחות המשולבים, לצאת אל הפועל ויהי מה. האסלר הבין כי כדי לבנות יחידה משמעותית עליו להכניסה לפעילות כמה שיותר מהר, שכן יחידות שמשגיגות הישגים מבצעים מקבלות משימות נוספות. יחידות שאינן פועלות, או שנכשלות במשימותיהן, סופן שהן נסגרות, ושום מפקד אינו רוצה לראות את יחידתו נסגרת.

ללורד מאונטבטן, שעמד בראש המפקדה למבצעים משולבים (COHQ), יצא שם של תומך נלהב ברעיונות נועזים וייחודיים, ולראיה הפיתוחים הטכנולוגיים שלהם הייתה אחראית המפקדה, המבצע המוצלח מאוד בסנט נזאר (פיצוץ מבדוק יבש גדול באמצעות אוניית תופת ב-28 במרס 1942) והפשיטה הכושלת על דייפ (ב-19 באוגוסט 1942) שנועדה לבחון את היכולת של בעלות הברית להשתלט על נמל ללא הריסתו בריכוך ארטילרי לפני כיבושו). מאונטבטן תמך גם באורד וינגייט ובצ'ינדיטים שלו שביצעו פשיטות ארוכות טווח בעומק שטחה של בורמה שבה שלטו היפנים.⁸

הפשיטה על דייפ הייתה כישלון חרוץ: כ-2,000 לוחמים של בעלות הברית - בעיקר קנדים - נפלו בשבי, יותר מ-900 נהרגו, אף הם ברובם קנדים. חיל האוויר הבריטי איבד כ-100 מטוסים, וחיל הים איבד משחתת ו-33 נחתות. בעקבות הכישלון הזה היה מאונטבטן להוט למבצע מוצלח שישמור על מעמדו בעיני המטכ"ל הבריטי וצ'רצ'יל.

ברגע שמאונטבטן אהד את הרעיון של האסלר לפשוט על נמל בורדו, לא היה דבר שיכול היה לעצור את הוצאת התוכנית אל הפועל - לא העובדה שהיחידה לא הגיעה לרמת מקצועיות מספקת בכל הנוגע לניווט ימי ויבשתי⁹ ולא העובדה שהתרגיל המסכם בתמזה היה כישלון חרוץ הן מבחינת הניווט והן מבחינת היכולת של הצוותים לחתור בחשאי בלי להתגלות.¹⁰ כאמור, היו שני שינויים שמאונטבטן דרש להכניס בתוכנית הפעולה: הראשון היה שהכוח יוגדל משלושה קיאקים לשישה לשם היתירות - מה שקרוב לוודאי איפשר בסופו של דבר להוציא את התוכנית אל הפועל, והשני, שלא האסלר יפקד על הפעולה. מאונטבטן העריך שסיכויי הלוחמים לחזור הביתה בשלום

אותם מזרחה, ובניסיון לחלוף על פני המזח בלי להתגלות על ידי ספינות הסיוור שעגנו בו הנחה האסלר שהקייאקים יעברו את הקטע הזה אחד-אחד. שני קייאקים עברו ונפגשו בצד האחר של המזח, אך הקייאק השלישי, שהזרם דחף אותו בזמן שהמתין לתורו, חצה את המזח בנקודה אחרת ואיבד קשר עם האסלר. עם תחילת הזריחה הוביל האסלר את שני הקייאקים הנוותרים לעבר הגדה הדרומית כדי להסתתר במשך שעות היום בנקודה שנקראה La Playa.

לאחר אובדן של שלושה מתוך חמישה קייאקים ביום הראשון, המשך החתירה עד ליעד במעלה הנהר עשוי להיחשב ל"משעמם", אם לא מביאים בחשבון כמה פגישות עם דייגים צרפתיים, עם גבר שלקח את כלבו לטיול, חניית יום מוסווית במרחק שמיעה מעמדת נ"מ גרמנית וחליפה קרובה על פני סירת משמר גרמנית.

ארבעת החותרים שנוותרו בשני קייאקים חתרו רק בעת הגאות כדי לנצל את זרמי הגאות החזקים. בשעות השפל הם הסתתרו על היבשה (ראו איור 2). הארבעה הצליחו להגיע לנמלי בורדו בשעות הלילה של 11 בדצמבר. הם הצמידו מוקשי עלוקה לשש ספינות סוחר גרמניות ונסוגו בחתירה לקרבת עיר בשם בליי (Blaye). שם הם הטביעו את הקייאקים והתפצלו כך שכל זוג יעשה את הדרך באופן עצמאי לעיר רופק (Ruffec) שמצפון לבורדו. שם הם אמורים היו לחבור לקבוצת מחתרת, שכינויה היה MI-9, ולעבור בעזרתה לספרד.

בדרך לרופק לכדו הגרמנים זוג קייאקיסטים ומאוחר יותר רצחו גם אותם. לספרד הצליחו להגיע רק האסלר ובן זוגו ויליאם ספארקס. מספרד הם חזרו לבריטניה. בדו"ח שכתב האסלר לאחר המבצע הוא ציין כי בלילה הראשון הם חתרו 23 מיילים ימיים (42.5 ק"מ), ביום השני - 22 מיילים ימיים (כ-40.5 ק"מ), ביום השלישי - 15 מיילים ימיים (כ-28 ק"מ), ברביעי - 9 מיילים ימיים (כ-16.5 ק"מ) שכן הם כבר היו קרובים ליעד, אך לא בתזמון שאיפשר את ביצוע הפעולה. בלילה החמישי - לאחר שהצמידו את המוקשים לאוניות הסוחר בנמל - הם חתרו 22 מיילים ימיים (כ-41 ק"מ) עם השפל במורד הזרם כדי להתרחק ככל האפשר מהנמל לפני שיתחילו את מסעם היבשתי לספרד.

ממחקר הידרוגרפי שנעשה אחרי המלחמה, ושבנו נבחנו עוצמת ה-Tidal race שבה נתקל הכוח שוב ושוב, עולה שהוא פגש זרמים שהגיעו למהירות של 18.5 קמ"ש ויותר - הרבה מעבר למהירות שבה ניתן לשלוט בקייאק בכלל ובקייאק הספציפי שבו חתרו בפרט, בעיקר אם מביאים בחשבון את המשקל הרב שהם נשאו איתם ושכלל נוסף על הציוד האישי גם את מוקשי העלוקה.

שש האניות שאליהן הוצמדו המוקשים אכן נפגעו, מים חדרו לבטניהן, והן שקעו לקרקעית הנמל. אך מכיוון שנמל בורדו הוא רדוד, שקעו האוניות לעומק של כמטר וחצי בלבד. מאחר שהן היו ריקות ממטען הצליחו הגרמנים לרוקן אותן ממים, להציפן ולתקן. חמש מהאניות תוקנו במהירות ושוב לשוט עוד לפני שהאסלר וספארקס הצליחו לשוב לבריטניה. תיקונה של האונייה השישית ארך זמן רב יותר.

לאחר מבצע פרנקטון הועברה היחידה לזירת הים האגאי, ובסיס האם שלה בשנים 1943-1944 היה חוף ימה של עתלית - המקום שהפך שנים לא רבות לאחר מכן לבסיסה של יחידת הקומנדו הימי הישראלית.

יש לציין שמפקד המבצע, הרברט האסלר, הפך לאחר המלחמה לשייט

ויליאם ספארקס. בן זוגו לקייאק של מפקד המבצע, משחזר בניל מבור את השיט לבורדו בקייאק

מבורדו, כונתה "המדען" - ככינויו של הסוכן שעמד בראשה. אחד מחברי הרשת היה נתב בגירונד.¹² גם אם ספרי הניווט של שנות ה-40 לא היו מפורטים כמו הספרים של היום בנוגע לאזור השרטונות במעבר הדרומי, אין ספק שנתב בגירונד ידע היטב מהם המכשולים המצפים למי שינסה לשוט שם בקייאקים. לו היה שיתוף פעולה בין ה־SOE לבין מפקדת המבצעים המשולבים באיסוף מודיעין לקראת המבצע, היו המכשולים האלה בשפך הגירונד ידועים גם למתכנני המבצע והם היו מביאים אותם בחשבון.

אם לא היו מסתפקים בשיתוף פעולה מודיעיני אלא מקיימים גם שיתוף פעולה מבצעי, הרי ניתן היה לתכנן תוכנית פעולה משופרת בהרבה מזו שהוצאה בסופו של דבר אל הפועל. למשל, בשלב הראשון ניתן היה להוציא את הקייאקים מהצלולת לים הפתוח באזור בטוח יותר כמו לגונת ארקשון (Arcachon) הנמצאת קילומטרים ספורים דרומית לשפך הגירונד. ממנה היו הלוחמים והקייאקים יכולים לנחות בקלות רבה בחוף. שם יכולה הייתה רשת "המדען" לאסוף אותם במשאית ולהסיעם לנקודה הנמצאת מרחק חתירה קצרה מנמלי היעד. הלוחמים היו חותרים לנמל, מצמידים את מוקשי העלוקה לאוניות הסוחר ונסוגים לנקודת איסוף. רשת "המדען" יכולה הייתה להסיעם בחזרה לים, ובלוחות זמנים כאלה הם היו יכולים לחבור לצוללת בלב ים. לחלופין יכולים היו חברי המחותרת להסיעם לרגלי הפירנאים, משם היו מועברים לספרד בעזרת מבריחי גבול מיומנים. דרך פעולה כזאת הייתה חוסכת את החתירה המסוכנת אל השפך ובתוכו, חוסכת ארבעה לילות של חתירה וחוסכת הליכה של כמה ימים לרופק כדי לחבור שם לרשת הברחה צרפתית.

מובן שלשיתוף פעולה כזה עם המחותרת יכולים היו להיות גם חסרונות. שיתוף פעולה כזה משמעו עוד שותפי סוד - מה שהיה מגדיל את הסיכון לדליפת מידע על הפעולה הצפויה (למשל בעקבות לכידה או בגידה של אחד מחברי המחותרת). כמו כן ניתן להעלות על הדעת שלל מצבים שהיו מונעים חבירה בין הלוחמים לבין חברי המחותרת, למשל החלטה של הגרמנים להטיל עוצר על אותו האזור מסיבה כלשהי.

הם נמוכים ולא רצה לאבד קצין מוכשר כהאסלר. האסלר הסכים לתנאי הראשון, אך סירב בכל תוקף לתנאי השני, ובסופו של דבר קיבל אישור לצאת לפעולה.¹¹ להערכתו, אלמלא יצא האסלר למבצע, לא היה הכוח מגיע כלל לבורדו, שכן הוא היה היחיד שידע לנווט ברמה טובה, וגם אם במקרה היה הכוח מגיע לבורדו, לא היה מצליח איש ממנו להגיע לספרד (האסלר היה היחיד בכוח שדיבר מעט צרפתית, ורק הוא וספארקס הצליחו לחבור למחתרת הצרפתית ולהגיע בעזרתה לספרד).

תיאורטית יכלו חברי המטכ"ל הבריטי לפסול את המבצע, שכן הוא דרש את אישורם הסופי, אולם למעשה האפשרות הזאת לא הייתה ריאלית מבחינתם. לאחר שמפקד חיל האוויר ומפקד הצי הודיעו שאין באפשרותם להוציא אל הפועל את המשימה, ולכאורה התחמקו מקבלתה, הם לא יכלו להרשות לעצמם לפסול אותה לגוף שמוכן היה לעשותה. הם חששו שהשר לכלכלת מלחמה - שדרש את הפעולה - ואולי אפילו צ'רצ'יל יראו בעין רעה הכשלה כזאת.

עובדה נוספת שיש לזכור היא שהפעולה הייתה "זולה" מאוד בציד ובכוח האדם שהשתתף בה. למעשה, המרכיב היקר ביותר במבצע היה שיגור הצוללת טונה (Tuna) להובלת הלוחמים והציד עד בסמוך לשפך הגירונד. אובדן תריסר לוחמים ושישה קייאקים העשויים מעץ ומבד היה מחיר זעום לעומת האובדנים היומיים בציד ובכוח אדם שאליהם הורגלו המפקדים במלחמת העולם השנייה. כך, להערכתי, נסללה הדרך למבצע שהיה נועז, חדשני ואפילו ראוי להערצה נוכח היכולות שהפגינו הלוחמים, אבל השפעתו על המלחמה הייתה זעומה, אם בכלל, אך על כך בהמשך.

בהנחה שאכן היה זה חיוני להשבית את אוניות הסוחר שעגנו בנמל בורדו, ולו לחודשים ספורים בלבד, הרי שניתן היה להשיג את המטרה הזאת בצורה טובה יותר באמצעות שיתוף פעולה הדוק יותר בין המודיעין למבצעים בצבא בריטניה. שיתוף פעולה כזה היה מאפשר למתכנני המבצע להשיג מודיעין רב יותר - מה שהיה מביא לביצוע טוב יותר.

בביקורי בשפך הגירונד באפריל 2012 - בניסיון למצוא סירה שתאפשר לי לשוט בו ולמדוד את מהירות הזרמים באזור השרטונות - אמרו לי כל מי שעוסקים בים באותו האזור כי לא ניתן לשוט בכלי שיט קטנים באזור המעבר הדרומי והשרטונות. לו היה המידע הבסיסי הזה מצוי בידי מתכנני המבצע מהצי ומהמפקדה המשולבת בעת בניית תיק המודיעין למבצע, ניתן היה להתאים את אימון השייטים לתנאי האמת או לתכנן מסלול גישה שונה לתוך שפך הנהר.

למנהלת המבצעים המיוחדים (Special Operation Executive ובקיצור: SOE), אחד השירותים החשאיים של בריטניה, שעליו הוטלה המשימה "להבעיר את אירופה הכבושה", היו רשתות מודיעים בכל שטחי הכיבוש הגרמניים ובעיקר בצרפת. אחת הרשתות האלה, שפעלה

לאחר מבצע פרנקטון הועברה יחידת הקומנדו לזירת הים האגאי, ובסיס האם שלה בשנים 1943-1944 היה עתלית - המקום שהפך שנים לא רבות לאחר מכן לבסיסה של יחידת הקומנדו הימי הישראלית

כפי שעולה מסיפור המעשה, היה שיתוף פעולה בין־ארגוני מסוים שכן ברופק חברו האסלר וספארקס לרשת צרפתית, ואנשיה הסיעו אותם לרגלי הפירנאים ושם "שידכו" בינם לבין מבריה מקומי שהעביר אותם את הגבול. את רשת ההברחה הזאת ניהל גוף מודיעין בריטי אחר שכינויו היה Mi-9. היה זה גוף שייעודו היה לסייע לטייסים ולאנשי קומנדו של בעלות הברית שנקלעו למצוקה באירופה הכבושה. שיתוף הפעולה בין גופי המודיעין הבריטיים לבין עצמם היה לקוי בשל מידור־יתר ובשל יריבויות בין־ארגוניות. ואם לא די בכך הרי יריבויות היו גם בין גופי המודיעין לבין גופים שונים בצבא - מה שגרם לא פעם לכך שמידע חיוני לא הגיע למקום שבו הוא היה נחוץ.¹³

האם הייתה זאת פעולה משמעותית?

הישגיה המוגבלים של הפעולה מעלים תהיות עד כמה היא הייתה משמעותית למהלך המלחמה והאם קורבנותיה מצדיקים את ביצועה. זוהי שאלה לגיטימית, אולם יש להציב אותה בהקשר המתאים. ראשית יש לזכור שמבצעי קומנדו נקודתיים לא מכריעים מלחמות - בוודאי שלא מלחמות גדולות בהיקף של מלחמת העולם השנייה. מלחמת העולם השנייה הוכרעה במערכות גדולות מאוד שבהן השתתפו מאות אלפי בני אדם ולעיתים מיליונים כמו המערכה על מוסקבה (1941), מערכות אל־עלמיין וסטלינגרד (1942), מערכת קורסק (1943), הפלישה לנורמנדי (1944) והטלת פצצות האטום על הירושימה ונגסקי (1945).

אך עם כל חשיבותן של מערכות ההכרעה הגדולות אין לזלזל בחשיבותם של הקרבות "הקטנים" שביניהן שתרמו אף הם לשחיקת עוצמתה של גרמניה. כל מפעל שהושמד בהפצצות האסטרטגיות, כל צוללת שהוטבעה בקרב על השיירות באוקיינוס האטלנטי כל טנק שהושמד בחזית המזרח או בחזית צפון־אפריקה גרעו מעוצמתה של גרמניה והחישו את תבוסתה. על פי הגישה הזאת, יש היגיון בהקרבת תריסר לוחמים (וציוד זול) כדי לפגוע בכמה אוניות סוחר המעבירות לגרמניה חומרי גלם יקרי ערך מהמזרח.

אף על פי כן גם לפי הגישה הזאת לא ברור שאכן הייתה הצדקה למבצע פרנקטון. כפי שצוין קודם לכן, ב־19 בדצמבר 1941 פגע הקומנדו האיטלקי - באמצעות סירות טורפדו - בשתי ספינות בריטיות שעגנו בנמל אלכסנדריה (הווליאנט והמלכה אליזבת), ונראה שהפעולה האיטלקית הזאת הייתה הגורם להקמתה של יחידת הנחתים המלכותיים (RMBP). אולם הבריטים לא למדו עד הסוף את לקחי הפעולה האיטלקית: כלי השיט שנפגעו בפעולת הקומנדו האיטלקי שקעו במי הנמל, אך מכיוון שהנמל היה רדוד מאוד (המרווח בין השדרית של האוניות לבין הקרקעית היה רק כמטר וחצי) הרי שהספינות הפגועות "התיישבו" על הקרקעית, ובתוך כמה חודשים הן רוקנו ממים, תוקנו ושבו לפעילות.¹⁴ כפי שצוין קודם לכן, כך קרה גם בנמל בורדו בתום מבצע פרנקטון. כבר בתכנון המבצע צריך היה להביא בחשבון שנמל בורדו הוא רדוד מאוד: זהו נתון שמופיע בכל ספר ניווט ימי רלוונטי. וכך קרה שאחת האוניות שנפגעו במבצע פרנקטון שבה להפליג כבר בפברואר 1943, חודשיים לפני שהאסלר וספארקס חזרו לאנגליה.¹⁵

נראה אפוא שלא הושג יעדו העיקרי של מבצע פרנקטון: פגיעה בקו ההספקה מהמזרח הרחוק לגרמניה. האם היו למבצע הצלחות

בתחומים נוספים? ההיסטוריונים אשדון¹⁶ וריס¹⁷ שכתבו - בנפרד - על המבצע מציינים כי ממקורות גרמניים עולה שהמבצע הגביר את תחושת הפגיעות של צבא גרמניה וכתוצאה מכך הוא הקצה כוחות נוספים לאבטחתם של נמלים רבים - כוחות שכמובן חסרו בחזיתות אחרות. אולם שני ההיסטוריונים האלה אינם מציינים כמה כוחות נוספים הוקצו לתגבור הנמלים ובמשך כמה זמן הקפידו על האבטחה המוגברת.

כמו כן טוענים אשדון וריס שלמבצע הייתה השפעה מורלית משמעותית: הוא הוכיח לצרפתים שהבריטים משיבים מלחמה, ואילו לבריטים עצמם הוא הוכיח כי הם מסוגלים למבצעים חודרים עמוקים ונועזים. נראה ששני ההיסטוריונים מפרזים מעט בערכה המורלי של הפעולה. לא ברור כמה אזרחים צרפתים הבינו כי בנמל בורדו התרחש פיגוע שלו אחראים אנשי קומנדו בריטים. אשדון מביא עדות של צרפתי שהגיע למשמרתו בנמל בשעה 0500 וראה מהומה רבה ואת האוניות נוטות על צידן, אך למעט שמועות על פעולה בריטית לא היה לו מידע מוצק על אשר אירע.¹⁸

פיליפ ברט, שהוריו גרו בכפר קטן בקרבת בורדו, מעיד כי בדצמבר 1942 לקחו הגרמנים את הוריו וכמה משכניהם והעבידו אותם בסתימת תעלות שחיברו את פנים היבשת עם האוקיינוס האטלנטי. רק בתום המלחמה שמעו תושבי הכפר על מבצע פרנקטון וקישרו בינו לבין עבודות הכפייה.¹⁹ ריס, לעומתו, מצטט מברק שכתב נספח הצי הבריטי בשטוקהולם ולפיו הנספח הצרפתי (של ממשלת וישי) סיפר לו על ההשפעה שיש למבצעים הקטנים על המורל של האזרחים הצרפתים.²⁰ אולם אין פירוט של מידת ההשפעה הזאת.

אשר להשפעה המורלית שהייתה למבצע על הבריטים, יש לציין שבבריטניה נשמרו פרטי המבצע בסוד - למקרה שירצו להשתמש שוב באותה דרך פעולה. במילים אחרות: האזרחים לא ידעו על כך דבר. כמו כן יש מקום לתהות עד כמה משפיע מבצע אחד - מוצלח ככל שיהיה - על המורל של קצונה בכירה שמנהלת קונפליקט שנמשך 6 שנים. נראה שהמורל הגבוה נשמר עד להתרחשותו של אסון כלשהו: הטבעת כלי שיט משמעותי או אובדן של טריטוריה כלשהי וכדומה.

סיכום

הלקחים שניתן להפיק ממבצע פרנקטון אינם ייחודיים לו אלא ניתן להפיקם ממאות מבצעים דומים שהתנהלו במלחמות העת החדשה:

- יש חשיבות מכרעת למל"מ (מודיעין למבצע) מלא - במיוחד לפני מבצעים מיוחדים.
- המידור הוא לרוב רעה חולה שיש להימנע ממנה. שיתוף פעולה בין־זרועי ובין־גופי הוא מכפלת כוח.
- משה דיין אמר לאחר מבצע סיני ש"מוטב להיאבק בסוסים אבירים, כאשר הבעיה היא איך לבלום אותם, מאשר לדחוק ולהאיץ שוורים המסרבים לזוז". אולם מבצע פרנקטון מוכיח - כפי שהבין ואמר האסלר עצמו עם שובו לאנגליה - כי לא כל מבצע שניזם מלמטה הוא בהכרח נכון.

ההערות למאמר מופיעות בסוף הגיליון.